

Pismo iz Göttingena

9-13.10.1991.

Pišem ovaj dopis iz Göttingena, predivnog staroga sveučilišnoga grada, gdje sam nekoć davno već bila, povezano tada s narodnim pripovijetkama i s istraživanjem kome je ovdje svjetsko središte. Tu je uredništvo međunarodnoga časopisa "Fabula" i međunarodne "Enciklopedije pripovijedaka". Ovaj put sam došla drukčije: pozvali su me k sebi vjerni prijatelji, bračni par - ona je suradnica u izdavačkom timu "Enciklopedije", a on predsjednik Društva za ugrožene narode, koje se trenutno zalaže da pomogne Hrvatskoj i da svijet sazna o strašnome ratu i agresiji protiv nas.

Došla sam amo u nedjelju, izmučena kao i svi moji sugrađani u Zagrebu pucanjem i stalnim uzbunama, nemirom i strahom, došla sam dan prije bombardiranja našega Gornjega grada! Možda bi bilo hrabrije da nisam otputovala, no u mojoj poodmakloj dobi ne mogu kod kuće djelotvorno pomoći, aktivnom se politikom ne bavim, a u meni je strah...

Ovo o čemu bih htjela pisati nosim već dulje vrijeme u sebi, pričala sam o tome prijateljima u Zagrebu, no nisam se tada mogla sabrati, smiriti i sjesti za pisači stol.

Ovih dana Hrvatska i Slovenija proglasile su samostalnost, a borbe, usprkos još jednome od tolikih prevarenih primirja, traju i dalje.

Možda je sada trenutak da se kao folklorist, dugogodišnji istraživač narodnih tradicija u Hrvatskoj - pjesama i pripovijedaka pretežno hrvatskih, ali i srpskih - prisjetim mnogih davno proputovanih sela, svojih pripovjedača i pjevača, njihove snimljene i zapisane usmene poezije i proze, a danas: masakra i strahota što ih ti ljudi proživljavaju, a neki, na žalost, čine. Danas su moji pripovjedači, ako su živi, starci i starice mučenici, ili su to zreli ljudi ili mladići i djevojke što bijahu djeca kad sam k njima dolazila; slušali su pričanja starijih, pomagali mi da dođem do dobrih kazivača. Sada su oni borci, ili su majke što bježe s djecom iz svojih domova; mnogo ih je ranjenih i mrtvih.

Godine 1951, na mome prvom terenskom putovanju, pričala mi je jedna dvadesetogodišnja Danica u srpskome selu Kukunjevac, kako su za vrijeme rata u njezinu mjestu ustaše pobili sve muškarce, a žene i djecu odveli u logor. Tako joj ubiše oca. Rekla je:

"Tatu ja nikad zaboravit ne mogu. Bio je dobar, a Bogo moj (...) Mi smo poslije logora bili u Brezinama kod jedni(h) Hrvata. Jednoć njihov mali kaže: 'Tata, odrež' mi kruva! A ja kad čujem onu riječ tata, pa se sjetim kako je tata nama uvijek kru(h) rezao i dijelio, dođe mi tako crno, izletim iz kuće i samo jauči. Poslije malom nisu dali da govori ou 'tata', uvijek ga je zvao 'Ivane'."

Ne znam je li Danica sada živa ni gdje je, i sjeća li se događaja s hrvatskom obitelji u Brezinama što ih primiše u svoju kuću i s besprimjernom tankoćutnošću zabraniše svome sinu da govori riječ tata. Selo Kukunjevac blizu Pakraca spominjalo se u naše dane kao jedno od mjesta odakle su vojska i teroristi razarali ispaćeni Pakrac. Voljela bih da nitko od Daničinih nije u tome sudjelovao. Ne mogu još uvijek pojmiti kako oni kojima preci bijahu žrtve zločina sada divljački i suludo naplaćuju te stare račune nevinim potomcima iz trećega naraštaja, i ne potomcima /ločinaca, nego jednostavno pripadnicima drugoga naroda, s kojima su živjeli kao dobri susjedi.

Pregledavam svoje knjige s usmenim pripovijetkama, koje su mi ovdje u biblioteci u Göttingenu najvećim dijelom dostupne. Čitam imena davnih pripovjedačica i pripovjedača i imena sela u kojima sam ih obilazila. Velikim dijelom čitamo imena istih sela danas u novinama i slušamo o njima kao poprištima borbi i zločina. Imam pripovijedaka iz sela Graboštani kraj Kostajnice, a sjećam se i zapisa iz sela Stubalj; to su ona mjesta odakle su odmetnici ili vojska pokupili starce, žene i djecu i gonili ih ispred sebe kao živi zid, mnoge poubijali i mučili.

Imam pripovijedaka s Banije, iz hrvatskih i iz srpskih sela, tih nekoć smireno poredanih priča u istoj knjizi: iz sela Maja i iz Ravnog Rašća kraj Gline, iz Donjeg Selišta, Klasnića i Gornjeg Javornja. Danas se tamo ubija. Iz okolice Sinja objavila sam priče snimljene u selima Brnaze, Košute, Radošić, Hrvace, Glavica, Jabuka, Potravlje, Turjaci, Otok. Većina tih imena danas su poznata po napadima okupatorske vojske.

Postoji lijepa stara predaja o postanku imena Mojanka, koju su već u 18. stoljeću zapisali Fortis i Lovrić. Prema tekstu u mojem zapisu "Mojanka ti je misto na Kukuzovcu, kad se ide iz Sinja prema Splitu". Djevojku Anku, koju su vodili svatovi, na tome je mjestu dočekala i otela "nika jača sila i poubijala svatove" (drugi zapisi kažu da su to bili hajduci). Poslije je majka "pribirala i tražila po mrtvima ne bi li našla Anku i žalila je: Moja Anka, moja Anka, jedna tvoja majka!" Tako je nastalo ime Mojanka. A Kukuzovac je mjesto gdje je do pred nekoliko dana bio ozloglašeni vojni poligon, odakle se napadao Sinj.

Gotovo da nema danas spominjanoga hrvatskoga sela iz kojega nisu ostali tragovi i u mojim nekadašnjim zapisima. Najbolnije su mi u sjećanju moje priče i pjesme iz sela brutalno napadnutih Konavala, Cavtata, Župe i Rijeke Dubrovačke, dubrovačkoga primorja - svih tih područja koja okružuju Dubrovnik, grad moga pokojnoga supruga i time i moj grad, gdje o svojoj rodbini već danima ništa ne znam. Čitam u novinama da je u Cavtatu bombama oštećena stara gradska jezgra i Meštrovićev mauzolej obitelji Račić, uništene su obiteljske kuće i kulturni spomenici te staro gradsko groblje. Cavtat se ovaj put nije sačuvao od grubih napadača kao u staroj priči koju sam ondje slušala: "Jednu noć su došli Turci u Cavtat sa njihovijem lađama, kako su mislili otrovat ili pokla(t) narod u Cavtatu. Izišla je jedna žena, to je bila Blažena Gospa, na vrata od crkve sa kuđejon u ruci, i kako su oni vezali brod za kraj, ona im je prekinula cimu i lađe im raskršila i potopila svijeh."

Mjesto Slano u dubrovačkom primorju, poprište divlje vojne agresije iz Hercegovine, nekoć se spominjalo ljupkom pričicom o nekoj kraljici što je na kobili došla do mora, pa kad kobila nije htjela piti, kraljica se začudila, kušala rukom i

rekla: "Slano je, ah što je slano!" I tako se prozvalo mjesto. Na svoj način to je mjesto sada slano za napadače.

Priče i predaje što sam ih godinama slušala i objavljivala za mene su bile, kao i ukupno usmeno stvaralaštvo, iskonska, početna čovjekova umjetnost, svjedočanstvo o čovjekovoj vječnoj potrebi iskazivanja riječju, glazbom itd., možda jednostavno i naivno, ali istinito i autentično poput umjetnosti uopće. Usmena književnost nije mi nikada bila mit i svjetonazor, niti sam mislila da bi ona morala biti bliska i trajno prisutna kod ljudi s drukčijim ukusima i kulturnim afinitetima. No, nije posvuda tako. Kad sam još u Zagrebu gledala na televiziji njemački dokumentarni film sa svjedočanstvima o užasima učinjenih pokolja nad hrvatskim pučanstvom, a usto čula i diskusiju na beogradskoj televiziji o tom filmu, s ciničnim odricanjem autentičnosti onoga što se vidjelo, s pričama o režiranju i inscenaciji, posebno su me se dojmila dva diskutanta, obojica psihijatri: jedan i drugi pristupili su filmu iz aspekta narodne poezije! Prvi je ostao mrtvo hladan prema viđenoj odsječenoj ljudskoj ruci, ali se sjetio pjesme *Majka Jugovića* i u njoj mrtve ruke Damjanove, zbog koje je majci puklo srce; naime, viđenje mrtve ruke za njega je efektna i dojmjljiva slika, kojom se poslužio "režiser". A drugi se psihijatar raspričao o narodnoj epici kao etosu srpskoga naroda, zbog čega je taj narod nesposoban za zločine.

Ne postoji nijedan narod koji bi sam po sebi bio sposoban za zlodjela ili to ne bi bio. Povijest daje bezbrojne primjere kako su dijelovi pojedinih naroda u nekim situacijama postajali zvjerski. Stravične su sve pretpostavke koje govore o etičkim i zločinačkim narodima, dakako svršavajući pritom u luđačkim zamislama o nečijoj "genocidnosti".

No, kad se jednome narodu već blizu dva stoljeća ucjepljuje misao o epskoj poeziji ne jednostvano kao o vrsti usmene književne kreacije, lijepce, plemenite i dragocjene, no ne više od toga, nego se u riječima epika i etika izjednačuje njihovo drugo slovo i pravi se od nje nacionalni mit, te se uzima kao mjerilo za karakter vlastita naroda, i to na kraju ovoga dvadesetoga stoljeća - onda to može biti polazište za opake i opasne stvari. Napajanje svoga naroda takvim mitovima, takvim arhaičnim shvaćanjem etike na deseteračkoj osnovi - moglo je dijelom utri put i zlodjelima kakva danas doživljujemo.

U zagrebačkom Institutu za etnologiju i folkloristiku jednoga od nedavnih dana kada se po gradu pucalo, nekoliko tanadi probilo je kroz prozorska okna na četvrtom katu i zabilo se u knjige. Djeluje to kao simbolika dvaju shvaćanja narodne poezije.

Maja Bošković-Stulli

(Objavljeno u tjedniku "Danas" 29.10.1991)